

HISTORIA ECCLESIAE

Fontes

Buzogány Dezső*

Kolozsvár

Az 1962. évi püspökválasztás háttere

The Background of the Bishop's Election in 1962. Abstract

The Communist Party has always been antagonistic to the Churches, having different ideology. The main purpose of the Communist regime after the Second World War was the complete annihilation of all kinds of Churches. This plan was to be carried out by the Secret Police, called the Securitate. In 1960, the two bishops of the two Hungarian Reformed Church Districts in Romania passed away. This was a major opportunity for the Securitate to unify the two Church Districts as a first step, and to waste away the Church, as the second step. They intended to carry out this plan by installing their loyal informers in the highest church position of the unified church. The plan was abandoned after two new bishops were elected. In the Transylvanian Reformed Church District, Nagy Gyula became the bishop. He had had no contact at all with the Securitate before his nominalization; he considered himself a second rank person and not good enough in fulfilling the highest position.

Keywords: Communist Party, Secret Police, two Reformed Church Districts in Romania, Nagy Gyula, bishop.

Az egyházi közbeszédben hosszú ideig vita tárgyát képezte, és talán még ma is az, hogy milyen volt Nagy Gyula volt református püspök jelleme. Sokan mondták róla, hogy már jóval püspökké választása előtt behódolt a román titkosszolgálatnak, és végül ez emelte a püspöki tisztségbe, jutalomként besúgói szolgálataiért. Talán éppen ezért tartották többen gyenge embernek, te-

---

* Buzogány Dezső (Szederjes, 1957) 1990-től oktat erdélyi protestáns egyháztörténetet és latin nyelvet a Kolozsvári Protestáns Teológián. 2001-től a BBTE Református Tanárképző Karán is tanít, ahol doktorvezetési jogú professzor. Doktori címet 1992-ben szerzett Budapesten. Kutatóprogramon vett részt az AEÁ-ban (1992–1993). Több hazai és külföldi kutatási projekt irányítója, létrehozta a Pokoly József Egyháztörténeti Kutatócsoportot. 2005-ben Szoulban volt vendégtanár, előadásokat tartott az AEÁ-ban és Európa országaiban; a MTA Köztestületének tagja, a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Teológia és Egyháztörténet Szakosztályának elnöke, a National Geographic Társaság tiszteletbeli, és több magyarországi folyóirat szerkesztőségi tagja, a *Református Szemle* felelős szerkesztője; a hazai Oktatásügyi Minisztérium több bizottságának tagja. Elindított és szerkeszt 3 egyháztörténeti sorozatot (csaknem 30 kötet): *Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek*, *Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok*, *Fontes Rerum Ecclesiasticarum in Transylvania*.

hát olyan püspöknek, aki a kötelező mértéket is meghaladva szolgálta ki a kommunista államhatalmat. Mások pedig azt emlegették, hogy a mérhetetlen hataloméhség hajtotta őt a Titkosszolgálattal való összefogásra, és pedig azért, hogy a püspöki székbe kerülhessen. Vannak, igaz kevesen, akik menteni próbálják, és azt hozzák fel védelmére, hogy a sűrű bebörtönzések után nem volt tanácsos ujjat húzni az agresszív és brutális kommunista hatalommal, és az egyház túlélése szempontjából sokkal előnyösebb volt reálpolitikát folytatni. Ennek pedig természetes velejárója volt a lojalitás, nemcsak ezen, hanem az egyházi hierarchia más szintjén is.

A fentebb felvázolt vitában mi nem kívánunk részt venni. Csupán csak azt a dokumentumot ismertetjük, amely kapcsolatba hozható a címben megjelölt témával és a bevezetésben felvillantott kérdésekkel, hiszen ez rávilágít Nagy Gyula jellemére, és talán eloszlat néhány olyan előítéletet, amelyet ellenségei vittek be az egyházi köztudatba az ő informátori működésével és püspöki jelölésével kapcsolatosan.

Az alábbiakban közölt irat a CNSAS levéltárában található, és az R–289276. számú személyi iratgyűjtőből származik. 5 kézzel írt lapot tartalmaz. Voltaképpen kézi másolat, amelyet a Titkosszolgálat készíttetett a maga számára a Kultuszdepartament egyik főigazgatójának 1962. február 16-án kelt eredeti írásáról.

Az egyháztörténeti háttérhez hozzátartozik az is, hogy Vásárhelyi János 1960-ban bekövetkezett halálával megüresedett a püspöki szék, amelynek betöltésére nézve több változatot is kotyvasztottak a titkosszolgálat boszorkánykonyháján. (Ezek közül kettőt mi is ismertettünk a *Református Szemle* korábbi számaiban.¹)

Az alább következő dokumentum, amelyet a Kultuszdepartament körzeti megbízottja készített, arra derít fényt, hogy a Kultuszdepartament közvetítésével miként került bele Nagy Gyula neve a köztudatba – és természetesen a Titkosszolgálat látókörébe – a püspöki szék várományosaként.

Másolat

arról a beszámolóról, amelyet a Kultuszdepartament egyik inspektora készített és amelyet helyéről kiemeltünk, hogy az egyik ügynök lemásolhassa.²

Beszámoló, 1962. február 16.

A Kultuszdepartament vezetőségétől kapott feladatnak megfelelően alkalmat kerestem arra, hogy jobban megismerjem Nagy Gyula szebeni református esperest. Őt a helyi és a belügyminisztériumi szervek egyaránt értékelik. Kije-

¹ Ld. Buzogány Dezső: A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez. I. In: *Református Szemle* 2012/4, 433–439.; uő: A Román Állambiztonsági Szolgálat jövőképe, avagy ember tervez, Isten végez. II. In: *Református Szemle* 2013/1, 90–99.

² A másolatot készítő ügynök megjegyzése, a beszámoló címe fölötti jobb sarokban.

lentették, hogy nincsenek adataik, amelyek arra késztenék őket, hogy fenntartásaik legyenek Nagy Gyula esperes esetleges előléptetésére nézve.³

Önéletrajzot kértem tőle, amelyet csatolok. Amint ebből látszik, Nagyot előélete és jelenlegi tevékenysége egyaránt pozitívan ajánlja. Több ideig is – 15 évig – lelkész volt Petrozsényben, és ebben az időben jó hatással volt az állampolgári magatartás alakítására.

Amint az a rövid önéletrajzból is kitűnik, értékes közösségi tevékenységet fejtett ki, hangneme szerény, és kiemeli állampolgári felelősségét, amellyel értékeli saját munkáját.

Jelzem, hogy harmadszorra választották meg esperesnek. A legutóbbi választáson nem igazán akarta elfogadni [a tisztséget], de arra kényszerült, hogy engedjen a lelkészek egyöntetű akaratának, akik újraválasztották. Amint [az önéletrajzból] kitűnik, tagja a Kolozsvári Egyházkerület Igazgatótanácsának, egyházkerületi aljegyző és tagja a kerület zsinatának.

Pozitívan értékeli családi életét is, és úgy tűnik, gyermekeinek (az egyik orvos Cimpulung Muscelban, a másik még iskolás) olyan egészséges irányultságuk van, amely sajátja a mi új ifjúságunknak.

Mielőtt még szóba elegyedtem volna Nagy Gyula esperessel, jellemzést kértem róla Moldovan Gh[eorghe] elvtárstól, aki a szebeni meghatalmazott.⁴ Ő általában elismerőleg szól róla, és úgy ítéli, hogy jól együttműködik vele, de kiemeli néhány sovén megnyilvánulását, amelyet pár évvel ezelőtt tanúsított. A jellemzésnek ezt a részét megtárgyaltam a meghatalmazott elvtárssal és a Belügyminisztérium szerveivel is, és Moldován elvtárs jelenlétében erre a következtetésre jutottunk: nem úgy tűnik, hogy ennek olyan új megnyilvánulásai lettek volna, amelyek őt azután is ilyen színben tüntethetnék fel.

Nagy Gyula lelkészt az esperesi hivatalban is meglátogattam. Hosszú beszélgetésünk volt, amelyben különféle kérdések vetődtek fel, mind magánéletével, mind múltbeli és jelenlegi tevékenységével, illetve esperesi munkájával és szolgálata jellegével, az egyházkerület életével és az ő itt végzett egyházpolitikájával, továbbá az országban működő felekezetek életével és a határokon kívüli egyházi élettel, vagy pedig a napi politikával kapcsolatosan.

Úgy vélem, hogy Nagy Gyula lelkész alaposan szembe tud nézni a különféle kérdésekkel. Megállapítom, hogy tájékozott a felekezet élete tekintetében, és a kérdésekben kialakított álláspontját nyíltan kimondja, és pedig olyan pozícióból, amelybe nem felejt el belefoglalni a szociális kritériumot.

³ Az első bekezdés margóján ez áll: „28. 02. 62. Bun pentru candidat recrutare [alkalmas jelölt a beszerzésre]. Aláírás [kibetűzhetetlen].” (Ez tulajdonképpen Mihuş Avram kapitány kézjegye.) Ugyanaz a kapitány február 15-én kelt jelentésében pedig ez áll: „Nagy Iuliu [...] pretabil pentru a deveni colaborator al organelor noastre. Având in vedere intenția ce se are cu el și faptul că nu este agent, se vor lua măsuri pentru recrutarea lui.” Ld. CNSAS R-289276. Tehát Nagy Gyula a beszélgetés idején nem volt a Titkosszolgálat informátora, ezt egyébként személyi iratgyűjtőjének több más adata is igazolja.

⁴ *Imputernicit* – a kormány vallásügyi meghatalmazottja a megyében.

Beszélgetésünk során természetesen felmerült a kolozsvári krízis kérdése és a püspöki szék elfoglalásának kilátásai is. Láttam, hogy Nagy Gyula lelkész úgy ítéli meg, hogy Dávid Gyula körül polarizálódik a reakciós elemek többsége, és ő hívta fel a figyelmet arra, hogy magának Dávid Gyulának évekkorábban történt megválasztása, amikor lehetetlen volt megválasztani Tőkés Istvánt, ugyancsak hasonló irányultságnak köszönhető. Azt is megmagyarázta, hogy annak idején nem is annyira a Tőkés jelölése nem tetszett, mint inkább az, hogy a lelkészi köztudatba bekerült az az elképzelés, miszerint Tőkés helyébe, aki főjegyző lett volna, Szócs Endre jut be az Igazgatótanácsba, aki nem örül valami nagy elismertségnek, különösen a „félhivatalos egyházban”, ahogyan Nagy mondja. Nyilvánvaló, hogy ezt a kifejezést azért használta, hogy kiemelje annak a bizonyos csoportnak a létezését, amely több-kevesebb nyilvánossággal harcol, hogy az egyház bizonyos fenntartással legyen az állam felé. Ezen a beszélgetésen megértettem azt is, hogy Szócs Endre jelenléte feltétlenül szükséges az [Teológia] Intézetben, és mind ő, mind Teleky, mint az utóbbi években érkezett új elem, új színfoltot hoztak az Intézet légkörébe, amely híres volt az itt történt ellenséges megnyilvánulásokról. Azok közül a jelöltek közül, akikről Nagy Gyula híreket hallott, a legalkalmasabbnak Tőkés Istvánt tartja. Dávid Gyulát illetően nem hozta nyilvánosságra álláspontját, ami pedig Juhász Istvánról, akít nagyra értékel, úgy véli, hogy nem lehet püspök, egyrészt egykori magatartása miatt, amely jól ismert ma is, másrészt azért, mert nem volt közvetlen kapcsolata a vallásos élettel. Juhász laikus oktatásban volt történelemtanár, és úgy tartják, hogy ezen a téren jól képzett, de nincs kapcsolata az egyházzal. Ami a többi „önjelöltet” illeti, nem tartja őket elég komolyaknak, és nincs esélyük felhívniuk magukra a kerület lelkészeinek figyelmét. Ilyen értelemben beszélt Teleky „önjelöltségéről”.

Ami Tőkést illeti, Nagy esperes jó teológusnak tartja őt, aki a legjobban ismeri az egyházkerületet, ahol már hosszú ideje dolgozik; a lelkészek nagyon értékelik, tekintélye van előttük, s véleménye szerint, egyedül ő képes harmonizálni a felekezet keretén belül kialakult különféle irányzatokat, beleértve a „félhivatalos egyházat” is, és képes együttműködni az állammal is. Nagy kijelentette, hogy nem tud Tőkés olyan megnyilvánulásáról, amely helytelen lenne.

Beszélgetésünk végén felvettem azt a kérdést is, hogy nem akarna-e Nagy Gyula is pályázni a püspöki tisztért, hiszen külsőleg ennek nincsen semmi akadálya. Nagy azt mondta, hogy nem hiszi, hogy fel lenne készülve egy ilyen posztra, és nem tudná elfogadni. Azt mondja, hogy a reformátusoknál a püspöknek mindig személyisége volt; neki ehhez jól kifejtett egyénisége kellene, hogy legyen, szavának pedig súlya, és nem látja magát olyannak, hogy kitűnt volna valami különleges dologgal, s hogy a püspöki tisztségre pályázhatna. (Nagy sportos alkat, aki ténylegesen is sportolt életében, és magáról beszélve elmondta: átugrottam 1,70-et, de biztosra állítom, hogy már az 1,80-at nem tudnám átugrani..., s így látom én a püspöki tisztség kérdését is.)

Beszélgetésünk során megfigyeltem ennél a témánál, hogy Nagy rájött: az egyházkerület központjában szükséges túllépni a „félhivatalos egyház” keretét. A tárgyalás alatt elég árnyalatot érzékelttem ahhoz, hogy hitet ébresszenek bennem: Nagy találna okot, amelyek arra indítanák, hogy esetleg a jelölésére gondoljon. Ezen a ponton felhívnám a figyelmet a beszélgetés végső következtetésére: valamelyik új személyt kellene segíteni; kultiválni az esperesek között, az egyházkerület központjában; megnyerni bizonyos személyeket a támogatására stb.

Felvetődik a kérdés: lehetne-e Nagy Gyula püspök?

Rámutattam már, hogy formai akadályok nincsenek. Szerényen, amit talán a körülmény is megkövetelt, Nagy Gyula kijelenti: olyan, mint én 60 is van... De a dolgokat nézve – kivéve ezt a kijelentését –, az alábbi következtetésekre jutottam: 1. Úgy tűnik, hogy amennyiben múltjára és közösségi tevékenységére tekintünk, Nagy Gyula jobban áll, mint többi társa, akikről úgy beszéltek, mint püspökjelöltekről. Szükséges, hogy az illetékes szerveink majd vezetői szinten mélyítsék el megismerését ebből a szempontból is. 2. Jó megjelenésű, tisztán gondolkodik, vállalja álláspontját, a beszélgetés közben egészséges nézetet tanúsít, erkölcsisége megfelel napjaink etikájának. 3. Mint lelkészt nagyra értékeli, anélkül, hogy elsőrangú teológus lenne. Jó szervező (jó esperes). 4. Beszél magyarul, jól románul, keveset németül. 5. Nem tudtam megállapítani, hogyan látja őt a többi esperes (milyen súlya van az egyházkerületben).

Ha az 1. pontban bemutatott helyzetét vizsgáljuk, úgy vélem, hogy Nagy Gyula képes fellépni a püspökségért. Annak ellenére, hogy nem került az egyház érdeklődésének homlokterébe, olyan képességeket mutat, amelyek nem zárják ki ennek lehetőségét.

Az eddigi megállapításokkal kapcsolatosan ajánlom a következőket: a. Mélyítsék el megismerését vezetőségünkben is, s ugyanakkor az egyházban is, hogy meg lehessen állapítani: lehetséges-e az egyház élére állítani őt? b. Az esetben, ha megfelelne állampolgári szempontból is, hozzá kell fogni az egyház befolyásos elemeinek óvatos megdolgozásához (ezt pedig nem a meghatalmazottak, hanem a Departament szintjén), hogy sikere biztos legyen.

Csatoljuk Nagy Gyula önéletírását és azt a jellemzést, amelyet Moldovan Gh[eorghe] meghatalmazott készített.

A Kultuszdepartament főinspektora

[Kibetűzhetetlen aláírás.]⁵

A másolat hitelül.

⁵ Ebben az időben Rodeanu Ioan volt a Kultuszdepartament főinspektora, és valószínű, hogy ő készítette a beszámolót.